

FÖLDRAJZI NEVEK ÉS INTÉZMÉNYNEVEK AZ IFJÚSÁGI NYELVBEN

Névtudományi szakirodalmunk tanúsága szerint nyelvhasználatunkban igen magas a becenevek és a ragadványnevek száma. Különösen nagyok ezek a számok a fiatalság nyelvhasználatában. Három keleti megye iskoláiban (Hajdú—Bihar, Borsod—Abaúj—Zemplén, Szabolcs—Szatmár) 73 fiúnév 369, 93 leánynév 580 becéző változatát gyűjtöttem össze (Szóltónév-vizsgálatok a felső tagozatos általános iskolás tanulók körében. AAcPaedNyíregyh. Tom. 7/C. 73—118). A ragadványnév-gyűjteményemben pedig közel ötezer név szerepel. Nagyszámú becéző változatról és ragadványnévről olvashatunk minden kutató munkájában (vö. KÁLMÁN BÉLA, Newil, ÖRDÖG FERENC, Szemrevizsg., MSZA., MND. stb.). A nagyszámú ragadványnév mögött „a fiatalok játékos teremtkedve” áll SZILÁGYI FERENC megállapítása szerint (Nyr.XCVII, 52). Ezt vallja MIZSER LAJOS is (Nyr. XCV, 40), GUTTMANN MIKLÓS pedig kiegészíti ezt a következővel: „...kizárólag lélektani alapja van a névadásnak, a gúnyolódás, kedveskedés, bosszantás a fő cél” (Nyr.XCVII, 55). Bízvást elmondhatjuk ezeket a becenevek nagy részéről is. A beceneveknek és a ragadványneveknek nagy szerepük van az ifjúság nyelvhasználatában. A vizsgálatukkor soha nem szabad elfelejteni azt, hogy ezek fejlődése, kialakulásuk módjai megmutatják, milyen tényezők játszottak szerepet a névadási rendszerünk kialakulásában, és játszhatnak szerepet további fejlődésében. A beceneveknek és a ragadványneveknek ez a nagy bősége elsősorban a 13—14 éves gyermekek nyelvhasználatára jellemző. Később már nemigen alakulnak ki új becéző formák, a ragadványnevek között sem igen találunk olyat, amely másféleképpen jön létre, mint ahogy a gyermekek között e nevek keletkeznek. Annyi történik csak, hogy a sok becéző formából a fő variánsok maradnak meg, és a becenevek helyett szívesebben használják a név alapalakját vagy a fiatal ragadványnevét. Hogy melyiket használják ezek közül, azt a beszédhelyzet szabja meg.

A gazdag személynévi anyag mellett szegényesnek hat az ifjúság nyelvében az egyéb tulajdonnévi anyag. Földrajzi név és intézménynév is szép számmal található a nyelvükben, ezek használata azonban sokszor megegyezik a köznyelvi használattal. Ott azonban, ahol sok fiatal

megfordul, a helyek, az intézmények, az üzemek, a szórakozóhelyek sajátos nevet kapnak. A 13—14 éves tanulók nyelvhasználatára ez még nem jellemző. A hivatalos utcaneveket és intézményneveket használják még nagyobbára, vagy ha nem tudják a pontos nevet, körülírással élnek. Utcák, terek, intézmények ifjúsági nyelvi elnevezései elsősorban a 16—18 éves fiatalok körében alakulnak ki. A fiatalság jókedve, játékosága, ötletessége nyomja rá a bélyegét ezekre az elnevezésekre is, de ahogy a közszókincsükben sok az ízléstelen és durva szó, ezek között is található szép számmal. Az eredetükre is általában az a jellemző, ami a közszókincsükre.

A földrajzi nevekben szembetűnik a közszói rész idegen neve. Elsősorban a német és az angol megfelelőket használják szívesen. Mezőtúron a Dózsa utca Dózsa sztrít, a Szabadság tér Rio de Szabadság, Hajdúböszörmény főutcája Fő sztrít, a Bocskai tér Bocskai platz, Győrött a Lenin út vagy Fő strassze vagy egyszerűen Strassze, Marcaliban a Fő tér Marcali Citi vagy Rio de Marcali.

Szívesen neveznek el utcát arról az objektumról, amely abban az utcában van. Esztergomban a Zalka Máté utca Buszmegálló utca, a Petőfi utca Kórház utca, a Báthori utca pedig Temető utca. Ez utóbbi névvel Nyíregyházán is találkozunk: a Dózsa György út neve, a város központjából ez vezet a temetőhöz. Nyíregyházi név a Lovasszobor tér elnevezés is, amely a Felszabadulás tér neve, s a felszabadulási emlékmű, egy lovasszobor a névadó. Debrecenben ugyanígy kapta az Emberes utca elnevezést a Tanácsköztársaság útja. Győrött a Révay gimnázium előtti teret Révay térnek, a Kazinczy gimnázium előtti pedig Kazinczy térnek nevezik a hivatalos nevek helyett.

Gyakran rövidítik a hivatalos neveket, különösen akkor, ha a rövidítés maga is értelmes szó. Így lesz Sátoraljaújhelyen a Rákóczi útból Rák, a Zsák utcából Zsák, Pécsen a Köztársaság térből Köztér, Nyíregyházán a Bessenyei térből az -i képző hozzátoldásával Besi tér vagy csak Besi, ugyancsak Sátoraljaújhelyen némi hangalaki módosítással a Béke utcából Béka.

Máskor a hivatalos név helyett metaforás vagy metonímiás szóképet használnak. Az Ifjúsági park Sátoraljaújhelyen Kopraló, Ózdon a Személtelap Rozsdatemető, Komlón a Bányász park Ámor tér, Nyíregyházán pedig az Ér-patak Gangesz.

Sokszor pedig az utcának valamilyen tulajdonságáról nevezik el. Nyíregyházán egy homokos bekötő út Homoksasszé, Több városban, községben van Szűk utca, Keskeny utca, Széles utca, a hivatalos nevük pedig nem ez. Valószínűleg az utcák régi neve él tovább az ifjúság nyelvhasználatában, s az is valószínű, hogy ezeket az utcákat nemcsak a fiatalság nevezi így.

Az intézmények megnevezésében a legjellemzőbb vonás a rövidítés. A köznyelv is rövidíti az intézményneveket, de nem úgy, ahogy a fiatalság. A betűszókat akkor használják, ha az így létrejött szónak közszoí jelentése is van. A Tóth Árpád gimnázium Debrecenben TÁG, a hajdúböszörményi Óvónőképző Intézet HOKI. Olyan helyzetekben is használ betűszót, amikor a köznyelv elkerüli azt. Pécssett az Ifjúsági Ház IHÁ, Baján a Tóth Kálmán gimnázium TÉKÁ. Pécssett az Ifjúsági Park elnevezésben, Győrött pedig az Ifjúsági Ház megjelölésben csak a megkülönböztető tagot rövidítik: Ipark, illetve Iúház.

Rövidítenek úgy is, hogy a megkülönböztető tagot értelmes szóvá alakítják, illetve a rövidült előtaghoz hozzáteszik az -i képzőt. Tatabányán a Lovas cukrászda Ló, Miskolcon a Gépipari Szakközépiskola Gép, Pécssett a Közgazdasági Szakközépiskola Közgaz, Debrecenben a Fazekas Mihály gimnázium Fazék, a Csokonai gimnázium Csoki, a Református Gimnázium Refi, a Vegyipari Szakközépiskola Vegy, Budapesten a Komjáti uszoda Kom, Tatabányán a Gerecse étterem Geri, a Brigeció étterem Brigi vagy Brigec, Sátoraljaújhelyen a Gyöngyvirág eszpresszó Gyöngyi, a Hangulat presszó Hangi, Egerben a Kazamata étterem Kazi stb. Rövidít azonban intézménynévi előtagokat úgy is, hogy a csonkult formának nincs közszoí jelentése. Tatabányán a Geológiai Szakközépiskola Geó, a Jubileumi étterem Jubil. Budapesten a Műszaki Egyetem ifjúsági klubjának neve: E, ugyanis az egyetem E épületében található.

Az intézményneveket, akár a köznyelvben, szívesen emlegetik a megkülönböztető tag használatával. Esztergomban a Fürdő étterem Fürdő, a Kettős pince Kettős, a Rió kávészalon Rió. Az iskolák általában a névadó nevének szerepelnek a nyelvhasználatban.

Gyakori az intézménynevek mataforás vagy metonímias elnevezése. Debrecenben a téglagyár melletti kocsmá Kormos vagy Füstös, a régi étterem Szegényhely vagy Fapados, az agráregyetem melletti vendéglő Bömbölde, Hajdúböszörményben a Múzeum presszó Csontváz vagy Muzej,

a Hajdúsági étterem az előtte álló Lenin szoborról Lenin, a baromfi-piaci vendéglő pedig Késdobáló, Tyúkos, Tollas vagy Pipibár, Marcaliban a Közgazdasági Szakközépiskola Lédi Közgazdasági, Miskolcon az egyik presszó Piros (a piros székeiről), Székesfehérváron a Tejbár Pléhboci, Tatabányán a Bányász bisztró Kékfény.

A mezőgazdasági szakközépiskolák elnevezésére szívesen használják annak az állatnak vagy növénynek a nevét vagy azzal kapcsolatos szót, amelynek a tenyésztése, termelése, illetőleg annak tanítása az iskola fő profiljához tartozik. Sátoraljaújhelyen tehát Szőlő, Hajdúböszörményben Tyúkos, Nyíregyházán pedig Trágyaegyetem.

Egyetem vagy főiskola melletti szórakozóhelynek az utótagja tanszék lesz: Debrecenben a Pálma cukrászda Pálma Tanszék, Nyíregyházán a Tölgyes étterem Tölgyes Tanszék.

Az elnevezésnek az a módja is előfordul, amely a hivatalos név egy vagy több eleme helyett rokonértelmű vagy ellentétes jelentésű szót használ. Egerben a Jóbarát étterem Haver, Mezőtúron a Véradóállomás Vérvesztőhely.

A gyűjteményemben az efféle elnevezések igen nagy számban szerepelnek. A céлом azonban nem a nevek felsorolása volt, hanem azoknak a módoknak a bemutatása, amelyekkel a fiatalság az utcáknak, tereknek, városrészeknek és intézményeknek nevet ad.

BACHÁT LÁSZLÓ

SZEMÉLYNEVEK AZ INTÉZMÉNYNEVEKBEN

Az intézménynevek szerkezetüket tekintve közszoói kapcsolatok, amelyek többé-kevésbé pontosan meghatározzák, leírják az intézmény jellegét (Központi Statisztikai Hivatal, Fővárosi Gázművek stb.). Gyakran van bennük azonban egy olyan jelzői elem, amelynek nincs közvetlen köze az intézmény jellegének leírásához vagy földrajzi elhelyezkedésének meghatározásához, hanem a megkülönböztetés és azonosítás, az egyedítés a szerepe; ez teszi igazán tulajdonnévszerűvé az intézménynevet. Ez az elem lehet a/ személynév (Berzsenyi Dániel Gimnázium), b/ helynév (Balaton Filmszínház), c/ egyéb tulajdonnév (Lánchíd Eszpresszó), d/ közfőnév (Verseny Áruház), e/ idegen, illetve nemzetközi szó vagy szóelem (Thermal Hotel), f/ mozaikszó (RADELKIS